Mötesplats inför framtiden
Borås 23-25 april 2001

Anna Kågedal
Karolinska institutets bibliotek

Elektronisk kurslitteratur - ett ICT projekt vid Karolinska Institutets bibliotek

Inledning

Hjälp till självhjälp i det livslånga lärandet är en av våra huvuduppgifter på Karolinska Institutets bibliotek (KIB). Elektroniska böcker är på inmarsch och vi ser det som en uppgift för biblioteken att bevaka området och uppmuntra till användning av de elektroniska resurser som finns tillgängliga via webben.

E-böcker, elektronisk litteratur, elektronisk kurslitteratur; som ofta när ett nytt fenomen uppstår så råder en viss begreppsförvirring, olika ord och begrepp cirkulerar och används för samma eller olika saker. Därför tänker jag inledningsvis förklara vad jag menar med elektronisk kurslitteratur. Det är inga snäva ramar, en längre elektroniskt text utlagd, oberoende av format, på webben för läsning eller nedladdning eller utskrift, gratis eller till en kostnad. Det kan vara tryckta böcker som överförts till elektronisk text utan extrafinesser, böcker som har lagts ut i pdf-format för att efterlikna den tryckta boken, även om detta inte utnyttjar det elektroniska mediet till något annat än som distributionssätt. Naturligtvis finns även mängder av litteratur som skapats särskilt för distribution via webben. Sådant material innehåller ofta andra resurser som interaktiva, rörliga bilder och länkar till annat material. De kriterier som vi har satt upp för att vi ska ta upp materialet i vår katalog skall jag tala om strax. Ofta, har det visat sig, påminner de böcker som uppfyller våra kriterier mycket om tryckta böcker.

Förra året startade flera svenska förlag satsningar på utgivning i elektronisk form, nämnas kan bland annat Piratförlaget som ger böcker av nutida storsäljande svenska författare som Lisa Marklund och Jan Guillou i elektroniska upplagor. ePan är bland annat Nordstedts elektroniska förlagssatsning och på nätbokhandeln AdLibris kan man köpa de flesta svenska eböckerna. Litteratur inom våra ämnesområden är dock överlag sällsynta på både svenska och utländska förlag. Möjligen kan det finnas något populärvetenskapligt vilket inte passar våra syften. Oftast krävs att man laddar ner särskilda, inte sällan olika, läsprogram för att kunna läsa böckerna. Vissa böcker kan även laddas ner till speciella läsplattor, som är en elektronisk bokläsare i storleken av en pocketbok. Vi har provat en av marknadens läsplattor, en så kallad rocket book, men just nu har vi inga planer på att starta utlåning av sådana på KIB utan de resurser som vi samlar in ska gå att läsa direkt på webben. Sen kan man ladda ner html-sidor till läsplattan om man vill, men det är ingen utgångspunkt för oss att texterna ska passa för detta ändamål.

Inledande projektbeskrivning

I korta drag går projektet ut på att inventera material som kan användas som kurslitteratur för olika utbildningar på Karolinska Institutet, sammanställa och presentera dem för kurskommiteter och lärare samt ordna pedagogiska seminarier kring elektroniska läromedel för att förhoppningsvis få igång ett användande av elektroniska läromedel på Karolinska Institutet.

Bakgrund - hur projektet kom till

Under 2000 startade vid Karolinska Institutet ett projekt som satsar på ICT, Information and Communication Technology. Utgångspunkten är bland andra att ICT idag utgör ett viktigt

pedagogiskt hjälpmedel som ger nya förutsättningar för lärande, och att det vid Karolinska Institutet finns ett starkt engagemang för ICT hos studenter och lärare. Ett av ICT-satsningens mål är att "betona webbaserade lösningar – som stöd för en ökad satsning på distansundervisning och fortsatt satsning för livslångt lärande", och det är inom ramen för denna satsning som projektet om elektronisk kurslitteratur drivs.

Karolinska Institutets bibliotek prenumererar idag på omkring 1100 elektroniska tidskrifter för forskares och studenters räkning, samt har tillgång till än fler via nationella avtal. De flesta har vi campuslicenser på, dvs de kan nås av alla som sitter på KI:s campus, eller går förbi vår brandvägg genom en proxyserver. Användningen är väl etablerad hos forskarna och används mer och mer av studenter. Att de elektroniska tidskrifterna har kommit för att stanna finns det inget tvivel om. Många verkar dock anse att den främsta fördelen med att ha tillgång till de elektroniska tidskrifterna är snabb och enkel leverans av papperskopior. Inte många läser artiklarna på skärmen. Dagens skärmar är ännu inte tillräckligt bra för att man ska välja att läsa artiklar direkt på dem, olika läsprogram som exempelvis Microsoft Reader till trots. Att läsa abstract och skumma igenom en artikel innan man skriver ut den för noggrannare läsning är troligen så långt som de flesta kommer i dagens läge. Utskriftsfaktorn är sålunda hög och här tror jag vi kommer till ett av problemen med elektroniska böcker. En elektronisk bok är mer problematisk att skriva ut än en artikel, strukturen på boken kan vara svår att få med i utskrivet format samt att det blir en stor mängd papper. Det är snyggare och enklare att köpa en bok som är tryckt från början, samt lättare att läsa. Nej, det är troligen andra kvaliteter som måste till för att den elektroniska boken ska ha ett värde i sig.

Fördelar med elektronisk kurslitteratur

Kvaliteter som ofta nämns i samband med böcker på webben är:

- Tillgänglighet
- Möjlighet till illustration via rörliga bilder
- Ett pedagogisk aspekt genom interaktivitet
- Mycket material är gratis

Om materialet är gratis och tillgängligt leder till det till att det blir billigare och enklare för den enskilde studenten att använda sig av flera olika källor utan någon större kostnad. Material som finns gratis är troligen ofta prioriterade av en fattig student. En intressant tanke med litteratur alltmer tillgänglig via webben är att studenterna själva kan skapa den litteratur som passar dem, detta passa väl in i PBL – pedagogiken där studenterna själva skall hitta det material som passar dem. I framtiden vore ju att från bibliotekens sida kunna bistå med de elektroniska verken och så kan studenten ta ett kapitel här och ett där ur olika verk för att sammanfoga ett kursmaterial som passar dem. Visserligen är allt material som erbjuds via KIB gratis för användaren, men om vi har betalat för resursen så minskar tillgängligheten i och med att studenten måste komma till campus för att använda sig av den.

Kriterier för att vi ska ta med boken som elektronisk litteratur.

Materialet som finns utlagt gratis är dock av oerhört skiftande kvalitet och hur ska man kunna sortera ut godbitarna på bästa sätt.

- Materialet måste vara korrekt och relevant för våra utbildningar.

- Det måste vara enkelt att hitta vem som ligger bakom boken, namn på förlag om ett sådant finns, samt författare eller editor.
- Sidorna måste uppdateras kontinuerligt om det inte är klassiska verk med relevant konstant innehåll som exempelvis Gray´s Anatomy.
- Materialet bör vara fullständigt, dvs inte endast ha vissa kapitel eller kapitelrubriker utlagda.
- Layouten spelar roll. Om en bok har en slafsig layout eller är översållad med reklam tar vi inte med den. Inte heller om den innehåller författarens privata bilder och hälsningar (villket tyvärr är obegripligt vanligt)
- Om materialet inte är gratis utan vi betalar licenspengar till något förlag så ser de oftast till att uppfylla ovanstående kriterier, i stället måste man ta hänsyn till om priset är relevant i förhållande till hur många som kan använda den samtidigt, om vi får campuslicencer och hur mycket boken beräknas ha relevans för våra forskare och studenter. Priserna kan ibland vara orimligt höga.

Materialinsamlingen

För att få fram material inledde vi med att göra sökningar i olika sökmaskiner av typen Google och Altavista. Olika sökbegrepp som online, textbook, electronic books, ebooks kombinerades med medicine, nursing osv för att få någonting att utgå ifrån. Visst material hittades på detta sätt men framförallt ledde det fram till andra (engelskspråkiga) universitet och deras utbud av elektronisk kurslitteratur inom våra ämnesområden. Många amerikanska medicinska bibliotek har "online libraries" där de listar elektroniska böcker inom ämnesområdet. Mycket material har vi hittat via dem, dock kan man inte säga att de skulle utgöra ett kvalitetskriterium, snarare en första gallring. Så småningom gjorde vi en lista på webbplatser att hålla ögonen på för tips om elektronisk litteratur.

Vi går igenom webbplatser för:

- Universitet - Bibliotek
- Förlag
- Boklådor
- Lärda sällskap - till exempel "Association of XXX"
- Organisationer - WHO, NLM, NIH
- Medicinska Portaler - MDconsult, Locus Medicus, Netdoktor
- Sjukhus - John Hopkins

Presentation av materialet

Än så länge har vi en lista på elektroniska böcker som ligger separat utanför katalogen där man kan hitta den litteratur som har valts ut av någon på biblioteket. Listan innehåller inte bara det som vi kallar kurslitteratur utan även ordböcker, encyklopedier och dylikt, även litteratur som vi betalar licenser för finns med här. Listan tillkom förra våren, innan detta projekt startade, när det bestämdes att biblioteket skulle börja skaffa elektronisk litteratur. Vid det tillfället hade vi ett äldre bibliotekssystem där man inte hade möjlighet att lägga in webbadresser och det var därmed inte möjligt att lägga in den elektroniska litteraturen i bibliotekskatalogen. I vårt nya bibliotekssystem finns denna möjlighet och man kan länka direkt från katalogen. Så snart vi har fått in funktionen att man kan söka fram elektronisk litteratur i ett speciellt ämne så ska de flesta av listans titlar in i katalogen. Anledningen till att vi vill att man ska kunna söka fram den elektroniska litteraturen separat är dels för att

användaren ska kunna sitta hemma och leta fram material först som man kanske kan komma åt direkt utan att behöva gå till det fysiska biblioteket, dels att det kan vara intressant att snabbt kunna kolla upp det elektroniska beståndet.

Erfarenheter

Det har inte varit några problem att hitta material som utger sig vara kurslitteratur, eller som ser ut att vara lämpligt vid en första anblick. Vid en närmare granskning visade det sig emellertid att de mesta av det material vi hittade inte stod upp till våra kriterier. Det här är ett område där det märks tydligt att det är ganska nytt på grund av den stora mängd halvfärdigt material som finns utlagt. Detta får väl sägas vara ett fenomen som har kommit i och med Internet genom att det är så enkelt att publicera sig, uppdatera och ta bort material som inte längre är aktuellt om man så önskar. Man hittar mängder med böcker där den/de, dvs författaren eller editor och/eller förlaget, som står bakom uppenbarligen har haft goda intentioner, men där det av en eller annan anledning inte riktigt räcker till. Kanske är enstaka kapitel utlagda, andra har listor på böcker som de ger ut elektroniskt, men vid en närmare titt så är det bara någon enstaka bok som ligger ute i sin helhet och resten är bara smakprov på vad som komma skall i någon obestämd framtid. Sådant material uppfyller inte våra kriterier i dagens läge, men vi kommer att följa utvecklingen med spänning. Ofärdigt material har vi valt att inte ta med även om det kan finnas mycket material som skulle kunna vara användbart bland dessa ofärdiga resurser. Annat material sorteras snabbt bort på grund av att det inte går att hitta vem som ligger bakom boken eller om den uppdateras. En bok inom ett område där det händer mycket, som lades ut 1996 verkar opålitlig, boken kanske har uppdaterats men det syns inte och kommer då inte med vilket är synd på bra material. Alltför ofta händer det också att man hittar material där innehållet verkar bra och relevant, men där layouten gör att man inte vill använda det. Det ger ett oseriöst intryck trots att det kanske inte är det. Till denna oseriösa kategori sällar sig också snabbt de böcker man hittar där författaren inte har kunnat låta bli att ta med bilder på sin fru och deras hundar.

Inom ramen för ICT är ett önskemål att projekten som drivs ska gå över flera instutioner eller utbildningar, i detta fall innebär detta att vi i den ursprungliga projektbeskrivningen utgick från att vi skulle hitta elektronisk litteratur till tre olika utbildningar, i förslaget till läkar- tandläkar- och sjuksköterskeutbildningen (alt. Sjukgymnastutbildningen). Ganska snart insåg vi dock att det finns mycket material inom flera ämnesområden som passar in på läkarutbildningen. Vissa ämnesområden som exempelvis anatomi och röntgen lämpar sig bra för presentation på webben, det finns också en hel del resurser i dessa ämnen. Annars är det ganska spritt inom vilka ämnesområden som resurserna finns, ofta verkar en eldsjäl ligga bakom och är på så sätt inte disciplinbundna. Men detta gäller som sagt material för läkarutbildningen. Vad gäller sjuksköterskor, för att ta den andra ytterligheten, är det svårt att hitta något material överhuvudtaget som skulle kunna klassas som elektronisk kurslitteratur och vara användbart för oss.

Fortsättningen av projektet

Eftersom trenden går mot att mer och mer information i samhället sprids via webben så finns det ingen anledning, som jag ser det, att tro att det inte skulle ske med facklitteraturen. Därför är det viktigt att sporra studenterna till att använda nätet till fler och fler former av informationsinskaffande. Att öka användningen av elektronisk kurslitteratur inom KI:s utbildningar är det långsiktiga målet för projektet. För att uppnå detta behöver vi hjälp av lärare för att gemensamt kunna sporra studenterna att använda de utmärkta elektroniska

resurser som finns. Ett delmål kan vara att påverka lärarna till att inse möjligheterna och därmed ta med viss elektronisk litteratur på kurslistor för att på så sätt marknadsföra den. Denna påverkan kommer att ske genom seminarier som vi skall hålla i tillsammans med lärare och studenter, för att gemensamt jobba fram möjliga områden där elektroniskt material skulle tillföra utbildningen så mycket som möjligt. En möjlig fortsättning på projektet är att eventuellt försöka göra något åt den ojämna fördelningen av på webben. Kanske genom att stimulera och hjälpa läroboksförfattare inom exempelvis omvårdnadsområdet att publicera sig elektroniskt för att på så sätt även ge de studenterna möjlighet att använda sig av elektroniska läroböcker.